

Häxprocesser

Under 1660- och 1670-talet förekom stora häxprocesser på flera håll inom landsarkivets distrikt. I Dalarnas och Uppsala län skedde omfattande rättegångar som delvis slutade med avrättningar. Även i Västmanlands och Södermanlands län utpekades människor som häxor men i mindre skala och utan att det kom till avrättningar. Anklagelserna gick ut på att ”häxorna” nattetid hade fört med sig andra, främst barn, till Djävulens gästabud i Blåkulla och att de genom trolldom orsakat skada.

Häxprocesserna har lämnat efter sig spår på flera ställen i arkiven. För landsarkivets del finns dokumentation huvudsakligen i världsliga domstolars, länsstyrelser, domkapitels och enskilda församlingars arkiv.

Domstolsarkiven

Häxprocesser togs ibland upp i de ordinarie världsliga domstolarna och andra gånger av särskilt tillsatta specialdomstolar, trolldomskommissioner. Kommissionernas handlingar finns, i den mån de är bevarade, i huvudsak på Riksarkivet i Marieberg. De ordinarie domstolarnas handlingar finns i original på landsarkivet och i avskrifter, s. k. renovationer, i Svea hovrätts arkiv som förvaras på Riksarkivet i Marieberg.

Häxprocesser behandlades både i häradsrätterna på landsbygden och i rådhusrätterna i städerna. På landsarkivet finns protokoll och domar från större rättegångar inför tinget i Älvdalen i september 1668 och i Mora i december 1668 (Kopparbergs läns häradsrättsarkiv IV vol. AI:2), Selebo häradsrätt i juli 1675 (vol. AIa:2) och Åkers häradsrätt i augusti 1676 (vol. AIa:3). Många av de uppländska originaldomböckerna från häxprocessernas tid är antingen skadade eller saknas och man får istället gå till de renoverade domböckerna på Riksarkivet i Marieberg.

Både långt före och långt efter de stora häxprocesserna behandlades rättsliga anklagelser om trolldom, häxkonster och andra former av magi. Sådana mindre omfattande mål finns dokumenterade på många ställen i landsarkivets domstolsarkiv. Problemet är att hitta dem; domböckerna är omfattande och nästan aldrig försedda med register. En sökväg är dock det register över länsstyrelsernas hovrättsutslag 1634–1756 som finns i forskarexpeditionen.

Länsstyrelsearkiven

Landshövdingarna hade ansvar för rättskipningen i sina län och länsstyrelserna kom i högsta grad att bli inblandade i häxprocesserna. Spår av häxprocesserna finns i första hand i landshövdingens brevväxling med andra myndigheter såsom t. ex. Kungl. Maj:t, Svea hovrätt, lokala domstolar, fogdar och sockenpräster. De utgående skrivelserna finns i avskrift i registratoret eller bland koncepten i länsstyrelsernas arkiv (landskansliet, AI-serier). De

inkommande skrivelserna finns i landskansliernas D-serier, uppdelade efter avsändare.

Vad gäller Dalarnas häxprocesser finns de flesta skrivelserna ur länsstyrelsens arkiv utgivna i tryck av Carl Gustaf Kröningssvärd (se lästipsen nedan).

Domkapitelsarkiven

Uppsala domkapitels arkiv innehåller uppgifter om de stora häxprocesserna åtminstone i protokollen (vol. AI:7–8) och i volymen Religionsmål (vol. I II:1) där man finner dokumentation om häxprocesserna i Hälsingland (som visserligen inte tillhör landsarkivets distrikt men ingick i Uppsala stift). Även serien EV (Handlingar ordnade efter pastorat) kan innehålla enstaka häxprocessdokument. Västerås domkapitels arkiv med handlingar rörande Dalarna och Västmanland finns kvar på Stiftskansliet i Västerås.

Församlingsarkiven

Omfattande häxprocesser hölls i december 1669 vid laga ting i Orsa. Av okänd anledning finns protokollen i Medåkers kyrkoarkiv (vol. P:1). Anteckningar om trolldomsbeskyllningar i Leksand 1669–1670 finns i en kollektbok i Leksands kyrkoarkiv (vol. LIV:1). I sockenstämmoprotokoll i Mora kyrkoarkiv (vol. KIII:1) finns uppgifter om trolldomsanklagelser i februari 1669.

Avskrifter

I Emanuel Linderholms samling på handskriftsavdelningen på Uppsala universitetsbibliotek finns omfattande avskrifter av rättegångsprotokoll och andra handlingar rörande häxprocesserna. Avskrifterna som är gjorda för hand kring sekelskiftet 1900 gäller såväl landsarkivets distrikt som andra delar av landet.

På Nordiska museets arkiv i Stockholm finns i Ilmar Arens samling ett stort antal avskrifter av trolldomsmål i de renoverade domböckerna i Svea hovrätts arkiv.

Lästips

Bengt Ankarloo, *Trolldomsprocesserna i Sverige*, Institutet för rättshistorisk forskning 1972 (andra upplagan 1984)

Carl Gustaf Kröningssvärd, *Blåkulle-färderna, eller handlingar om trolldoms-väsendet i Dalarna åren 1668-1673*, Rediviva 1972 (nyutgåva)

Birgitta Lagerlöf-Généty, *De svenska häxprocessernas utbrottskede 1668–1671. Bakgrund i Övre Dalarna. Social och ekklesiastik kontext*, Stockholms universitet 1990

Marie Lennersand & Linda Oja, *När Djävulen vandrade genom landet. Krishantering under häxhysterin i Dalarna 1667–1671*, *Karolinska förbundets årsbok* 2001

Emanuel Linderholm, *Trolldomsprocesserna i Uppland och Uppsala 1671–1676*, *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1930

Linda Oja, *Varken gud eller natur. Synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1999

Alf Åberg, *Häxorna. De stora trolldomsprocesserna i Sverige 1668–1676*, Esselte studium 1989

Per-Anders Östling, *En tur till Blåkulla. De bortglömda sörmländska häxprocesserna 1675–1676*, *Sörmlandsbygden. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok* 1998